

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2011, Volume: 6, Number: 4, Article Number: 4C0117

HUMANITIES

Received: May 2011
Accepted: October 2011
Series : 4C
ISSN : 1308-7320
© 2010 www.newwsa.com

Güler Koca
Rana Karasözen
Anadolu University
gkoca@anadolu.edu.tr
Eskisehir-Turkey

ESKİŞEHİR GELENEKSEL TAŞBAŞI ÇARŞISI'NIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA İRDELENMESİ

ÖZET

Osmanlı kentlerinde konut alanlarından ayrı olarak gelişen çarşı bölgeleri, kentteki tüm grupların sosyal açıdan kaynaştığı kamusal mekânlar olma özelliği taşımaktadırlar. Bu çarşılar, dükkân ve atölyelerin sıralandığı sokaklardan oluşan ve genelde meslek gruplarının dağılımına göre düzenlenmiş alanlardır. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra planlı döneme geçilmesiyle modernleşme projesi kapsamında oluşan kentlerde geleneksel yapı, fiziksel ve sosyal açıdan değişime uğramaya başlamıştır. Eskişehir kenti de bu gelişmelere paralel bir süreç yaşamıştır. Taşbaşı olarak adlandırılan geleneksel çarşı dokusu, zaman içinde oluşan yeni yapılaşmalara karşın, bugüne değin varlığını sürdürmüştür. Burası kentin çeşitli sosyo-ekonomik gruplarına hitap etmesi ve zaman içerisinde değişen sosyo-kültürel yapıya uyum göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Eskişehir geleneksel Taşbaşı Çarşısı, fiziksel ve kültürel sürdürülebilirliğe olan katkıları bağlamında irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Kenti, Geleneksel Çarşı, Sürdürülebilirlik, Eskişehir, Taşbaşı

EXAMINE OF ESKISEHIR TASBASİ TRADITIONAL MARKET PLACE IN TERMS OF SUSTAINABILITY

ABSTRACT

Traditional market places which were formed separate from housing areas of the Ottoman towns are the public spaces which all social groups come together. They are formed by shops and ateliers arranged according to groups of trade. Traditional structure of towns started to change physically and socially after the foundation of the Republic in terms of Modernisation Project. Eskişehir had a process parallel to this development. Tasbasi the traditional market place tissue of Eskişehir has sustained its existence until today in spite of building activities occurred in time. It is an important place because of its orientating to different socio-cultural structures. Eskişehir Tasbasi traditional market place is examined in this study in terms of its contributions to physical and cultural sustainability.

Keywords: Ottoman Towns, Traditional Market Place, Sustainability, Eskişehir, Tasbasi

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

Geleneksel Osmanlı kentsel yerleşimlerinde, konut ve çarşı bölgelerinin kesin olarak ayrışması en belirgin özelliklerinden biridir. Bu durum, İslam kültürünün etkisiyle geleneksel yaşantıda görülen içe dönük yaşam tarzının yansımasıdır. Konut bölgelerini oluşturan mahalleler, kendi içlerinde oluşturdukları sosyal ve kültürel birliktelik nedeniyle yarı-kamusal nitelikler taşıırken, çarşı bölgesi kentteki tüm grupların sosyal açıdan kaynaştığı kamusal mekânlar olma özelliği taşımaktadırlar.

Osmanlı kentlerinde çarşı, tüm dini ve kültürel grupların, kadın ve erkeğin, sosyal grupların karşılaştığı yerdir. Çarşı, dükkân ve atölyelerin sıralandığı sokak veya sokaklardan oluşan alandır ve genelde meslek gruplarının dağılımına göre düzenlenmiştir. Çevresinde büyüyen kentin merkezini oluşturma özelliğine sahip olan çarşılar, bir merkezden yayılan ya da lineer şemaya sahip olma özelliği göstermektedirler. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra planlı döneme geçilmesiyle geniş bulvar ve caddeler, parklar ve modern yapılar oluşmaya başlamıştır. Modernleşme projesi yalnızca fiziksel değil, sosyal yapıyı da etkilemiştir. Modern kentlerdeki geleneksel yapı bozulmaya ve yaşam tarzı dışı dönük hale gelmeye başlamıştır. Değişen bu yapı içinde, konut ve çarşı bölgeleri ayrımı kalkmış, dükkânlar konut yapılarının altında ve geniş caddeler boyunca konumlanarak çarşının geleneksel dokusunun özellikleri büyük ölçüde kaybolmuştur.

Eskişehir kenti de bu gelişmelere paralel bir süreç yaşamıştır. Kentin geleneksel yerleşiminde, güney yamaçlarında konut alanları yer alırken, Taşbaşı olarak adlandırılan çarşı merkezi buradan kopuk olarak, kuzeydeki düzlükte, Porsuk Çayının hemen yakınındaki hamamların bulunduğu sıcak sular bölgesi etrafında gelişmiştir. 1905 ve 1922'de geçirdiği yangınlarla yok olmasına ve zaman içinde oluşan yeni yapılaşmalara karşın, doku korunarak bugüne değin varlığını sürdürmüştür. Sonraki yıllarda kuzeye doğru gelişen merkez, işlevsel açıdan da meslek gruplarına göre ayrılarak Osmanlı çarşı özelliklerini sürdürmüştür. Bu bölgede ayrıca han, hamam ve dini yapı gibi işlevler de bulunmaktadır. Çarşı bölgeleri varlığını, işlevini değiştirmeden ya da az değişikliklerle de sürdürülebilirliktedirler. Taşbaşı Çarşısı da, kentin çeşitli sosyo-ekonomik gruplarından kesimlere hitap etmesi ve zaman içerisinde değişen sosyo-kültürel yapıya uyum göstermesi açısından bu duruma verilebilecek iyi örneklerden birisidir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Eskişehir Taşbaşı Çarşısı konumu, fiziksel dokusu, ölçeği ve kent halkının geleneksel alışveriş alışkanlıklarını sürdürebilmesine olanak tanıyarak kentteki büyük modern alışveriş merkezleriyle rekabet edebilme özellikleri nedeniyle önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Eskişehir geleneksel Taşbaşı Çarşısı'nın, fiziksel ve işlevsel özellikleriyle sosyo-kültürel sürdürülebilirliğe katkı oluşturan olumlu yönleri incelenerek öneriler geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

3. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK (SUSTAINABILITY)

Sürdürülebilirlik, sürekliliği olan herhangi bir sistemin işlerini kesintisiz, bozulmadan, aşırı kullanımla tüketmeden ya da yaşama bağlı olan ana kaynaklara aşırı yüklenmeden sürdürebilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemlerden biri olan kültürün sürekliliği, "her kuşağın bir önceki dönemden edindiği kültürel değer ve göstergeleri, yeni kuşaklara aktarması" anlamına gelmektedir [1]. Endüstri Devriminden itibaren, bütün kültürler hızlı bir değişim süreci içine girmiştir [2]. Kültürel sürdürülebilirlik, değişimin kültürel değerlere bağlı olarak oluşması anlamına gelmektedir [3].

Tarihsel süreç içerisinde kentler, toplumların kültürlerini yansıtan mekânlar olmuşlardır [1]. Kentleri yaşanılabilir kılan tüm

sistemlerin yaşam kalitesi bağlamında ele alınması gerekliliği, sürdürülebilirlik kavramı ile birlikte "sürdürülebilir kentsel gelişme" kavramını da ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilir kentsel gelişme, "kentlerin yaşam kalitelerini geliştirip mevcut doğal kapasitelerini koruyarak ve gelecek kuşakların gereksinmelerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almadan, ekonomi ile ekosistem arasındaki denge ile sosyal dengeyi bozmayan ekonomik gelişmeler" olarak belirlenmiştir. Sürdürülebilir kentin özellikleri arasında fiziksel, sosyal ve kültürel özellikler bulunmaktadır. Sürdürülebilir kentin fiziksel özellikleri yüksek yaşam kalitesi, optimum yoğunluk, karma fonksiyonlu yaşama alanları, kuvvetli toplu taşıma ve yaya trafiği, minimum doğal kaynak ve enerji kullanımı; sosyal özellikleri etkin ve güçlü yerel yönetim, fırsat eşitliği, yoğun sosyal etkileşim olarak sıralanmaktadır. Sürdürülebilir kentlerin kültürel özellikleri ise; tarihi ve kültürel süreklilik, güçlü aidiyet / bağlılık / kentlilik duyguları, canlı ve yaşayan kent merkezi olarak ifade edilmektedir [4]. Bunlara ek olarak yerleşim alanının kolaylıkla erişilir ve farklı gelir grupları, engelliler ile çeşitli kültürleri kapsayıcı olması gereklidir [5].

Son yıllarda dünyada ve Türkiye'de yaşanan hızlı kentsel değişim ve dönüşüm süreçlerinin olumlu getirileri bulunmakla birlikte, uygulanan politikalar plansız, alt yapısız ve sağlıklı kentsel çevreler içeren kimliksiz kentlerin gelişmesine neden olmaktadır. Sürdürülebilirlik çalışmaları genellikle problemin fiziksel boyutu üzerinde odaklanmış, sürdürülebilirliğin sosyo-kültürel boyutu göz ardı edilmiştir [4]. Geleneksel Osmanlı yerleşimleri, konut, çarşı ve dini merkez olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır [6]. Bu çalışmanın konusunu oluşturan ve kentlerin kimliğinde önemli yer tutan çarşı bölgeleri, fiziksel özelliklerinin yanı sıra, sosyo-kültürel karakterlerini de bu değişim süreci içinde kaybetmektedir.

4. OSMANLI ÇARŞILARI (OTTOMAN TRADITIONAL MARKET PLACES)

Osmanlı kentinde ticaret ve zanaat işlevlerini içeren çarşı, konutları kesin bir biçimde dışta bırakarak, dükkân ve atölyelerin sıralandığı bir ya da daha çok sokağın oluşturduğu alandır [6].

Osmanlı kentlerinin hemen hepsinde bütün ticareti içinde toplayan ve kentin merkezinde yer alan büyük alışveriş için bir çarşısı bulunurken, konut yerleşim alanlarının günlük ihtiyacı karşılayacak bakkal, fırın, aktar gibi mahalle ölçeğinde bir de küçük çarşısı bulunurdu [7]. Çarşı, aynı zamanda kentteki toplumsal kitlenin tümünün kamusal yaşamının geçtiği yerdir. Ticaret merkezi, 16.yüzyıl sonu ile 19. Yüzyıl ortasına kadar olan dönemde Osmanlı kent sistemi içinde toplumsal ve ekonomik ilişkilerdeki değişimleri en çok hisseden kent bölümleri arasındadır [6]. Türk kentlerinin en belirgin özelliklerinden birisi, yolların hareket yönünün genellikle çarşıya doğru olmasıdır. Kentin gündelik yaşamı burada geçmekte olduğu için canlılık ve hareket insanları bu alana çekmektedir. İslam toplumunda namaz vakitlerinin iş saatleri içerisinde yer alması dolayısı ile ibadet mekânları olan cami yapılarının çarşı ile iç içe konumda, hatta nirengi noktası olduğu söylenebilir. Çarşıların vazgeçilmez yapılarından birisi de hamamlardır. Hamamların halkın yalnızca temizlenme ihtiyacını karşılayan sıhhi tesisler olarak değil, İslam kültürünün bir gereği olarak da görülmeleri nedeniyle dinsel, kültürel, sosyal nitelikli binalar ile bağlantılı biçimde düzenlenerek, çok sayıda yapıldıkları bilinmektedir [8].

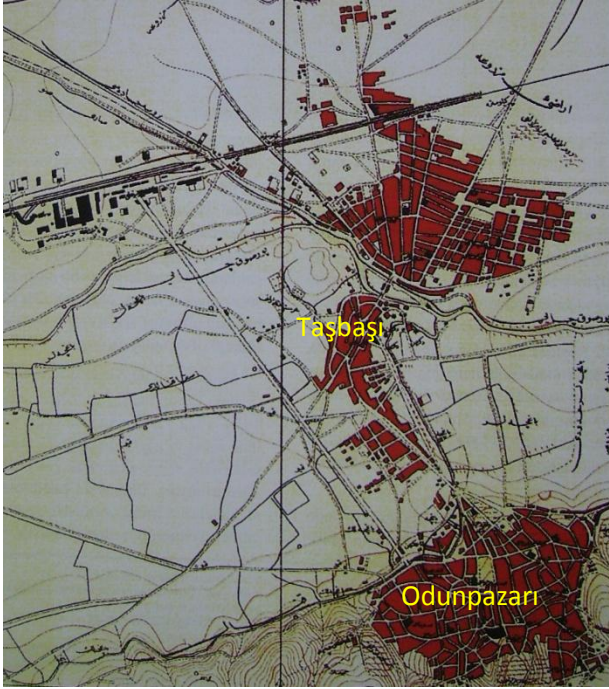
Türk mimarisinin genel özelliği olan işlevsellik, yalınlık, güzelliği ölçülerle değil oranlarla sağlama ilkesi Türk çarşılarında da kesin olarak kendini göstermektedir [9]. Ekonomik, kültürel değerler ve faktörler ile toplumsal ilişkiler ve mimari, çarşı kültürünü oluşturan bütünde iç içe girmişlerdir. Birçok Osmanlı

kentinin çarşısında sokakların mesleklerin özelliklerine göre dağıldıkları görülmektedir. Dükkân, arasta, han, bedestenler ile dar sokak ve avlular, sekiz yüzyıl boyunca Osmanlı kentinin değişmez temel öğeleri arasında yer alarak, kent mekânında kendine özgü bir imge ve çevre anlayışı oluşturmuşlardır [6]. Yapı adaları çok küçük olup, genellikle 2-4 m. genişliğinde, 4-8 m. derinliğinde dükkânlardan oluşmaktadır. Dükkânların oluşturduğu yapı adaları arasında kalan yol genişlikleri 5-7 m. arasındadır. Yolların kapladığı alan konut bölgelerine göre daha fazladır. Genelde çarşı bölgesindeki yapı adalarının yollara oranı %50 ya da daha fazla olabilmektedir [9]. Çarşı merkezi yol düzeninde genellikle dik açılı bir sistem olmakla birlikte, uzantılarında eğrisel düzene de rastlanmaktadır [6]. Çarşı genellikle kâgir, bazen de ahşap olarak inşa edilen tek katlı dükkânlardan oluşup, bazen çok alçak bir ek kat yapılmıştır. Dükkânlar genelde tek bir hacimden oluşup depo şeklinde ikinci bir hacme rastlanmamaktadır. Sokak ve dükkânlarda, ahşap asmalı çardaklar, saçaklar ve kepenklerle güneşten korunma sağlanmıştır [9].

5. ESKİŞEHİR TAŞBAŞI ÇARŞISI (ESKİŞEHİR TAŞBAŞI TRADITIONAL MARKET PLACE)

Eskişehir'e, 16 ile 20. Yüzyıllar arasında gelen çoğu yabancı olmak üzere çok sayıda gezgine ait yazılı kaynaklarda, buradaki yerleşim ve günlük yaşam hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu kaynaklarda yer alan yerleşime dair bilgilerin ortak noktası, kentin bu dönemde birbirinden kopuk iki bölge halinde kurulmuş olduğudur (Şekil 1). Buna göre, konut alanı, kentin güneyindeki tepenin yamacında yer alan Odunpazarı bölgesinde, çarşı bölgesi ise, Porsuk Çayı'nın geçtiği düz bir topoğrafya üzerinde, Taşbaşı olarak adlandırılan bölgede bulunmaktadır. Bu iki bölge, Hamamyolu olarak adlandırılan bir ulaşım aksı ile birbirine bağlanmaktadır. İçinde dükkânların, kervansarayların, kahvelerin ve hanların bulunduğu Taşbaşı Çarşısı, sıcak sular bölgesi olarak bilinen ve hamamların bulunduğu alanın çevresinde gelişmiştir. Genellikle ticaretle uğraşan azınlıkların da bu bölgenin yakın çevresinde yerleşmiş oldukları bilinmektedir [10]. Konut ve çarşı bölgeleri arasında kalan yaklaşık 2 km'lik boş alanda ise sebze bahçeleri ile mezarlık yer almaktadır. 17. Yüzyıl ortalarında Eskişehir'e gelen Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde kentte 7 han, 800 kadar dükkân olduğunu söylerken 19. Yüzyıl sonunda Cuinet 4 hamam, 25 han, 700 dükkân olduğunu belirtmektedir [11]. Bu bölgeler Porsuk Çayı'nın hemen güney tarafında yer alırken, kente XIX. yy'dan itibaren gelmeye başlayan göçmenlerin oluşturdukları yeni yerleşim alanları Porsuk Çayı'nın kuzey kesiminde yer almıştır.

Bizans'a kadar dayanan bir sıcak su ve temizlik kültürünün mirası olan Sıcak Sular bölgesi hamamları, önemini her dönemde sürdürmüştür. 1896 tarihli Eskişehir kent haritasında, bu bölgenin ticari merkezin çekirdeğini oluşturduğu görülmektedir [10]. Kentin XIX. yy'daki tarihi merkezi 1905 yılında çıkan yangında büyük hasara uğramış, çarşının bir bölümü ile eski kapalı çarşı yanmıştır. Tekrar toparlanmaya çalışan çarşı bölgesi Kurtuluş Savaşı sonunda, bu kez şehri terk eden işgal kuvvetleri tarafından yakılıp yıkılarak harabe haline getirilmiştir [12]. Cumhuriyetin kurulmasının ardından başlayan imar faaliyetleri sonucunda Taşbaşı Çarşısı eski doku üzerinde yeniden canlanırken, Hamamyolu çevresine doğru, dik ve paralel sokaklar halinde gelişme göstermiştir.

Şekil 1. 1896 yılında Eskişehir [13]
(Figure 1. Eskişehir in 1896 [13])

Şekil 2. Taşbaşı Sit Alanı [14]
(Figure 2. Taşbaşı Conservation Area)

Taşbaşı Çarşısı'nın kente tarihsel derinlik katan tarihi yapı stoku, Eskişehir'e özgü bir mimari stile sahip ticaret yapıları olarak Odunpazarı'ndaki konut dokusundan farklılık gösteren ve bir arada belli bir doku oluşturan yapılardır [10]. Çarşı dokusu, bitişik nizam dükkân sıralarının bulunduğu, yüksekliği genelde tek kat ile üç kat arasında değişen çok küçük parsellerden oluşmaktadır. Çarşıda dükkân cepheleri yaklaşık olarak 3-5 m. aralıyken, ada derinlikleri 5-10 m. civarında değişmektedir. Yapı adalarının her tarafını çevreleyen yollar ise 3-5 m. olanlarının yanı sıra genelde 7-10 m. genişliğindedirler. Tüm sokak ve yapılar, insan ölçeği ile uyumlu boyutlardadır. Çarşıda, kuyumcular, ayakkabıcılar, tuhafiyeciler, züccaciyeciler, hırdavatçılar, aktarlar, kahveciler, hallaçlar, bileyciler, toptan ve perakende bakkaliyeler vb. gibi tek tek etkinliklerin toplandığı sokakların varlığı, geleneksel merkez özelliklerini yansıtmaktadır [12]. Gerek ticari işlevin gerekse kullanıcı alışkanlıklarının bir sonucu olarak zemin katlar yoğun olarak ticaret, üst katlar depo biçiminde kullanılmıştır.

Şekil 3. Taşbaşı çarşı dokusu
(Figure 3. Tissue of Tasbasi marketplace)

Dokunun bir diğer karakteristik özelliği de, yapılar arasındaki avlulu mekânlardır. Sokaktan bir geçitle girilen, yapı adasının ortasında genişleyen ve bazen bir başka geçitle diğer sokağa bağlanan veya kendi içinde kapanan açık alanlar gibi sürprizli mekânlar bulunmaktadır. Bu avlulu çarşı mekanları da işlevlerine göre farklılık göstermektedirler. Avlular ile hafif bir eğimle dönerak yürüyene farklı görme açıları veren sokaklar sürprizli vista noktaları oluşturmaktadır. Bazı sokak kesişimlerinde oluşan meydancıklar da dokuya olumlu katkıda bulunmaktadır [10]. Tüm bu özellikleri ile Taşbaşı Çarşısının, Osmanlı Çarşılarının genel karakteristiklerini bünyesinde barındırdığı görülmektedir (Şekil 2, 3).

Çarşının eski dokusunda yapı sistemleri çoğunlukla yığma tuğla olup, taş ve ahşap karkas yapılara da nadiren rastlanmaktadır. 1993 yılında bölgenin sit alanı olarak ilan edilmesine kadarki dönemde yapı yapmaya yeterli ölçülerde olan çevredeki bazı parsellerde birkaç katlı ve betonarme karkas olarak yapılan binalar da bulunmaktadır [10].

Bölgedeki dükkânlar yapıldıkları döneme özgü cephe tipolojilerine sahiptirler. Cumhuriyet dönemi öncesinde yapılan yapılarda genellikle korniş, silme, söve, yuvarlak pencere ve farklı karakterdeki alınlıklardan oluşan mimari elemanlar, Neo-klasik, Neo-barok, Oryantalist stillerde ve eklektik bir anlayışla bir araya getirilmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde yapılanlar ise sivri kemer ve süslemelerle I. Ulusal Mimarlık Dönemi özelliklerini yansıtmaktadır (Şekil 4).

Şekil 4. Taşbaşı sokak cepheleri
(Figure 4. Street facades of Tasbası)

6. TAŞBAŞI ÇARŞISI VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK (TASBASİ MARKET PLACE AND SUSTAINABILITY)

Kentin geleneksel ticari merkezini oluşturan Taşbaşı Çarşısı, bugün belediye, vilayet, merkez bankası ve diğer kamu yapılarının yer aldığı kentin idari merkeziyle bitişik konumda ve merkezi iş alanı niteliğindedir. Çarşı, zaman içerisinde geçirdiği değişimler sonucu kimi özelliklerini yitirirken, kimi özelliklerini bugüne değin sürdürebilmiştir. Bölgenin sit alanı olarak ilan edilmesinden önceki dönemde, yapı ve ada ölçeğinde bazı yıkımlar gerçekleştirilerek dokuya uyumsuz yapılaşmalara imkân verilmiştir. Bu yeni yapılaşmaların ada ölçeğinde olanları yerel yönetim eliyle gerçekleştirilirken tek yapı ölçeğinde olanları mülkiyet sahiplerince yapılmıştır. Yerel yönetimin 1990'lı yıllarda ada ölçeğinde yaptığı düzenleme, özgün ada ve sokak izlerini yok ederek, dokuya büyük zarar veren bir uygulama olmuştur.

Pasaj, dükkânlar, konferans ve sergi salonları ile yüksek katlı ofis bloğundan oluşan Taşbaşı Ticaret ve Kültür Merkezi, geleneksel çarşı kullanıcısı tarafından benimsenmemiş, dolayısıyla eski dokudaki canlılığa hiçbir zaman ulaşamamıştır. Bu yapılaşmanın yakınında, özellikle 1970'lerden sonra yapılan resmi kurumlara ait büyük ölçekli ve niteliksiz binalar alanın özgün dokusunu zedelemektedir (Şekil 5).

Bu büyük ölçekli yapıların gölgesinde kalan eski Osmanlı Bankası binası ile restore edilerek nikâh dairesi işlevi kazandırılan tarihi Taşhan'ın doku içinde sahip oldukları etki yok olmuştur (Şekil 6).

Özel mülkiyet sahipleri tarafından gerçekleştirilen yapılarda ise, bölgeye ait cephe karakterinin değişime uğraması ve zaman zaman kat yükseltilmesi ile geleneksel dokunun üçüncü boyuttaki etkisinin bozularak insan ölçeğinden uzaklaşması söz konusu olmuştur.

Şekil 5. Eski Osmanlı Bankası Taşbaşı Ticaret Merkezi, Vergi Dairesi
(Figure 5. Former Ottoman Bank, Tasbasi Trade Center, Tax Office)

Şekil 6. Taşhan ve Taşbaşı Ticaret Merkezi
(Figure 6. Tashan and Tasbasi Trade Center)

Yerel yönetimin yaptığı son uygulamalar ise, altyapının getirilmesine ek olarak, sokak ve cephe bazında yapılan iyileştirmeler ile kentsel mobilyalar eklenmesi şeklinde olmuştur (Şekil 7). Geleneksel çarşının yaya trafiğinin gündüz çok yoğun olması nedeniyle, yerel yönetim tarafından bazı ulaşım düzenlemeleri yapılmıştır (Şekil 8). Buna göre alanın iki taşıt güzergâhı dışındaki tüm yolları yaya yoluna dönüştürülürken, alanın servis hizmeti akşamın geç saatleri ile sabahın erken saatleri arasına alınmıştır. Ayrıca kentin ulaşım hizmetine katılan iki tramvay hattının kesişim noktasının, Taşbaşı Çarşısının sınırını oluşturan ve kentin önemli ulaşım aksı olan İki Eylül Caddesi üzerinde yer alması, bölgenin ulaşımını kolaylaştırırken merkezi niteliğini de güçlendirmektedir. Böylelikle alan, yalnızca toplu taşıma ve sınırlı sayıda motorlu araçla ulaşılabilen, yaya odaklı bir merkez haline dönüşürken, tarihi dokunun da taşıtların yol açacağı zararlı etkilerden korunması sağlanmıştır.

Şekil 7. Yenilenmiş bir sokak
(Figure 7. A Renowated Street)

Şekil 8. Taşbaşı'nda bir sokak
(Figure 8. A Street in Tasbasi)

Çarşının sürdürülemeyen özelliklerinin bulunmasının yanında, fiziksel, sosyal ve kültürel sürdürülebilir nitelikleri ağır basmaktadır. Kolay ulaşılabilen konumu, içinde sıcak su kaynaklarını barındırması nedeniyle tüm kent halkının yoğun olarak kullandığı ve canlılığını her dönemde koruyan bir merkez olması, bu özelliklerin başında gelmektedir. Yeni gelişen ticaret alanlarına rağmen Eskişehir kent bütünü içinde görece avantajını ve konum özelliğini sürdürmektedir [10]. Bu durum, çarşının hiçbir dönemde çöküntü bölgesi haline gelmemesinin en önemli nedenlerinden biridir. Zaman içinde ortaya çıkan fiziksel yıpranmalara karşın işlev olarak önemini sürdürmüştür.

Bu durumun başlıca nedeni, alandaki parsellerin çok küçük oluşları nedeniyle hemen hiçbirinde yasal koşullarda tek başına yapı yapılabilmesinin mümkün olamayışıdır. Mülkiyetin genelde farklı kişilere ait oluşu parsellerin birleştirilmesinde engel oluşturmuştur. Bu durum, dokunun günümüze değin bozulmadan ulaşmasında bir avantaj olarak nitelendirilebilir.

Alanın bugüne değin canlılığını yitirmemesinin bir başka nedeni ise; güncelliğini kaybeden nalbur, hallaç gibi bazı geleneksel ticari işlevlerin yerine hazır giyim dükkânı, döviz bürosu, esnaf lokantası gibi güncel olanların gelmesiyle kendiliğinden dönüşerek sürekliliğini sağlamasıdır. Çarşının, ortaya çıkan yeni ticari işlevlere karşın sokak ölçeğindeki işlev ayrışmalarını büyük oranda koruduğu görülmektedir.

7. SONUÇ (CONCLUSION)

Sürdürülebilir kentin özellikleri arasında sayılan fiziksel, sosyal ve kültürel özelliklerin büyük bölümü, aşağıda belirtildiği gibi, Taşbaşı Çarşısı bünyesinde bulunmaktadır:

- Altyapı, çevre ve bina cephelerindeki iyileştirmelerle bölgenin yaşam kalitesi yükseltilmiştir.
- Bina yoğunluğunun büyük oranda korunmuş olması, alanın olumlu özelliklerindedir.
- Ticari fonksiyonların geleneksel çarşıda olduğu şekilde türlerine göre ayrıştırılarak çeşitlenmiş olması ve yeni işlevlerin güncelliğini yitirenlerin yerine eklenmesi, karma fonksiyonlu yaşama alanları ilkesiyle örtüşmektedir.
- Bölgenin toplu taşıma ile bağlantılı ve ağırlıklı olarak yaya trafiğine tahsis edilmiş olması, bir diğer sürdürülebilir fiziksel özelliktir.
- Enerji kullanımı açısından ise, geleneksel çarşı, modern alışveriş merkezleriyle karşılaştırıldığında minimum tüketim düzeyindedir. Buna ek olarak, bölgede var olan sıcak su ile

akarsuyun bölgenin enerji ihtiyacını karşılamak amacıyla kullanıma potansiyeli bulunmaktadır.

- Yerel yönetimlerin öncekilere nazaran bölgenin korunmasına ve iyileştirilmesine yönelik hizmetlerini artırmaları, burada hizmet veren çarşı esnafının örgütlenmesine ve bilinçlenmesine zemin hazırlamıştır.
- Çarşı dokusunun, ölçek ve oranların, tarihi özelliği olan bazı yapıların korunmuş olması tarihi ve kültürel sürekliliği sağlamada önemli bir rol üstlenmektedir.
- Kent halkının eski alışkanlıklarını sürdürmesini sağlayan ve kent belleğinde önemli bir yer edinmiş olmasından dolayı güçlü aidiyet ve kentlilik duyguları oluşturmaktadır.
- Merkezi konumu ve toplumun sosyo-ekonomik açıdan farklılık gösteren geniş bir kesime hitap ediyor olması, çarşının canlı ve hareketli olmasında önemli etkidir.

Geleneksel çarşı bölgelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında, geleneksel konut alanlarına göre avantajlı yönleri bulunmaktadır. Geleneksel konut alanlarının sonraki nesillere aktarılabilmesi amacıyla gerçekleştirilen uygulamalarda karşılaşılan temel sorunlardan birisi bu alanların orijinal işlevinden çok, yeni bir işlev yüklenerek korunabilmesidir. Örneğin konutlara müze, lokanta, otel gibi turizme yönelik işlevler verilmesi bu alanların var oluş nedenine aykırı yapay çevreler ortaya çıkarmaktadır. Bu durum konut bölgelerinin fiziksel açıdan korunmasını sağlarken, sosyo-kültürel sürdürülebilirliği bakımından engel oluşturarak, bu tür kullanımların bölge halkının yaşadıkları alana yabancılaşmasına ve aidiyet hissini yitirmesine yol açmaktadır. Oysa geleneksel ticaret bölgelerinde kökten bir işlev değişikliğine gereksinim duyulmaksızın, yalnızca bazı güncellemeler ile sürdürülebilirlik sağlanabilir. Bu da geleneksel çarşı bölgelerinin geleneksel konut alanlarına göre avantajlı yönünü oluşturmaktadır. Geleneksel konut alanlarının işlevini değiştirmeksizin sürdürülebilirliğini sağlamak zorken, çarşı bölgelerinin yeni bir işlev önermeksizin sürdürülebilmesi ve bu işlevlerin zaman içinde kullanıcıların inisiyatifleri doğrultusunda güncellenmesi, sosyo-kültürel sürdürülebilirliğe katkıda bulunarak, buraların çöküntü bölgesine dönüşmesini önlemektedir. Aidiyet, bağlılık gibi kentlilik duyguları canlı ve yaşayan kentlerin olmazsa olmazlarından. Bir bölgenin canlı tutulabilmesi ve yaşatılabilmesi ancak burada yaşayanların kendilerini oraya ait hissetmeleri ve orayı sahiplenmeleri ile mümkün olabilmektedir.

Eskişehir geleneksel Taşbaşı Çarşısı, "her kuşağın bir önceki dönemden edindiği kültürel değer ve göstergeleri, yeni kuşaklara aktarması" anlamına gelen kültürün sürekliliğinin sağlanması ve belli bir dönemin yaşama, kullanım ve mimari tarzını yansıtması açısından büyük önem taşımaktadır. Bölgenin varoluş nedeni olan sıcak su kaynaklarının hala işlevini sürdürmesi, merkezi konumu, geleneksel dokuyu sokak ve ada bazında büyük oranda korumuş olması, kent halkının halen bu bölgeden alış veriş etmesi nedeniyle geleneksel işlevlerin de varlığını sürdürüyor olması, buranın sosyo-kültürel sürdürülebilirliğini sağlayan en önemli etkenlerdir. Tüm bu nitelikler göz önüne alındığında; yeni çarşı bölgelerinin planlanmasında kent kültürümüze yabancı hazır modeller yerine, geleneksel çarşılarda var olan insan ölçeğine uygunluk, oran, vista noktaları ve sürprizli mekanlar oluşturma, işlevlere göre gruplandırma, aidiyet, ulaşılabilirlik gibi sürdürülebilirlik özelliklerinin dikkate alınması, canlı ve yaşayan kent merkezleri oluşturmak açısından yerinde bir tutum olacaktır.

NOT (NOTICE)

Bu makale, 28-30 Eylül 2011 tarihleri arasında Elazığ Fırat Üniversitesinde "International Participated Construction Congress" IPCC11'de sözlü sunum olarak sunulmuştur.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Cebeci, Ö.F. ve Çakılciöğlü, M., (2002). Kültürel Sürdürülebilirlik. 10. Ulusal Bölge Bilimi/Bölge Planlama Kongresi-Kentsel ve Bölgesel Dönüşüm: Avrupa Birliği ile Bütünleşme ve Uyum. İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi.
2. Güvenç, B., (1979). İnsan ve Kültür. İstanbul: Remzi Kitapevi.
3. <http://www.creativecity.ca/se-newsletters/special-edition-4/key-contexts-2.html>, 24/03/2011.
4. Çahantimur, A. ve Turgut, H., (2008). Sürdürülebilir kentsel gelişmeye sosyokültürel bir yaklaşım: Bursa örneği, İTÜ Dergisi:/a mimarlık, planlama, tasarım Cilt:7, Sayı:2, ss:3-13.
5. Henderson-Wilson, C., (2010). Sustainable High-Rise Developments Factors Impacting on Residents' Health and Well-being. Environment, Health and Sustainable Development, IAPS Advances in People-Environment Studies Vol. 1 (Eds. Abdel-Hadi, Tolba, Soliman). Massachusetts: Hogrefe Publishing, pp: 59-72.
6. Cerasi, M., (1999). Osmanlı Kenti. İstanbul: YKY.
7. Eldem, S.H., (1987). Türk Evi III. T.A.Ç. Vakfı. İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası.
8. Cezar, M., (1985). Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi. İstanbul: MSÜ Yayını. No 9. Milli Eğitim Basımevi.
9. Özdeş, G., (1953). Türk Çarşıları. İstanbul: Pulhan Matbaası.
10. Metropol İmar, (1991). Eskişehir Sıcak Sular Bölgesi Merkez Geliştirme Projesi Açıklama Raporu. Ankara: Yayınlanmamış Plan Raporu.
11. Albek, S., (1991). Dorylaion'dan Eskişehir'e. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
12. Yurt Ansiklopedisi, (1982). İstanbul: Anadolu Yayıncılık. Cilt 4, ss: 2891-2892.
13. Efe, A., (2009). Eskişehir'in Demografik Yapısında Değişim: 1831'den 1927'ye. Kurtuluş ve Aydınlanma: Arşiv Belgeleriyle Eskişehir. Ankara: Başak Matbaacılık, Anadolu Üniversitesi Yay., ss: 99-120.
14. Eskişehir Odunpazarı Belediyesi, İmar Müdürlüğü (2011).